

SPROG & SAMFUND

Nyt fra
Modersmål-Selskabet
34. årgang nr. 3
September 2016

**Indhold: Motiveringstalen 3 · Prisvinderens tak 5 · Sprogkonference 8 · Nye bøger 11
Mange slags dansk 12 · Debat 14 · Bogmessen 15 · Invitation 16**

Bogen

Danmark har haft og har måske stadig verdens bedste bibliotekssystem. Det er imidlertid et system, der er under pres eller lider, som Hans Hertel kalder forløbet, af skrumpesygge. Presset kommer indefra i bibliotekernes forsøg på at balancere mellem bogindkøb og al den elektronik, der også hører til i et moderne biblioteks udbud. Udefra kommer presset fra de spareøvelser, som kommunerne lægger ned over bibliotekerne. Det betyder fx, at bibliotekerne for at reducere personale holder åbent i visse timer uden personalebetjening. Det er udmærket for den selvhjulpne, men utilfredsstillende for dem, der har brug for rådgivning og vejledning samt den information, som kommunerne formidler gennem netop bibliotekerne. Det første offer i processen er selvfølgelig den mindre kommercielle bog, der ofte rummer den største sproglige oplevelse og inspiration. Færre indkøb af den type bøger betyder optrævling af forlagernes sikkerhedsnet og dermed færre udgivelser. Besparelser på biblioteket er indledningen til en negativ fødekæde. Modersmål-Prisen i år til Søren Ulrik Thomsen kan da også ses som en pris til bogen, til bogen med de sproglige oplevelser, selv om sproget, som det fremgår af referatet inde i bladet, rækker ud over bøgerne og ind i en verden med sanselige indtryk af lyde og betoner, der undertiden gør fortiden til virkelighed, mens nutiden må vente et øjeblik på sit melodiske stikord. Sproget og den musiske verden og bogen hører sammen, så det er op til borgeren og lokalpolitikeren at beslutte, om sproget skal betale prisen, og hvor høj prisen skal være.

Søren Ulrik Thomsen – glad modtager af Modersmål-Prisen 2016.

SPROG & SAMFUND

er medlemsblad for Modersmål-Selskabet og udsendes i 4 numre årligt.

Oplag: 800 eksemplarer.

ANSVARSHAVENDE REDAKTØR
FOR MODERSMÅL-SELSKABETS MEDIER:
Jørgen Christian Wind Nielsen

REDAKTØR FOR SPROG & SAMFUND:
Michael Blædel
Lyngfeldtsvej 17,
3300 Frederiksværk
tlf. 47 74 62 61
michael@blaedel.dk

LAYOUT:
Martin Sand Pæevatalu

REPRO OG TRYK:
Clausen grafik
ISSN 0108-433 X

Artikler, der offentliggøres i Sprog & Samfund, tegner ikke nødvendigvis Selskabets holdning. Eftertryk tilladt med kildeangivelse.

Modersmål-Selskabet har til formål at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre. Dette tilstræbes ved:

1. At vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne
2. At formidle kendskab til forskning og uddannelse vedrørende det danske sprog.

Medlemskontingent 250 kr.
(portogebyr – udlandet: 83 kr.)

Giro (netbank: reg.nr. 9570) kt.nr. 667 6901
CVR-nr. 7682-4215
Bank: reg.nr. 7853, kontonr. 103 5729

Hjemmeside: www.modersmaalselskabet.dk
Facebook: Modersmål-Selskabet

MODERSMÅL-SELSKABETS BESTYRELSE:

FORMAND:

Translatør, cand. interpret.
Jørgen Christian Wind Nielsen,
Mylus Erichsens Allé 27, 2900 Hellerup,
tlf. 2035 8675, e-post: jcn@modersmaalselskabet.dk

KASSERER:

Cand.stat. Kirsten Fenger,
Dalgas Have 6, 1. th., 2000 Frederiksberg,
tlf. 4498 1650, e-post: kf@modersmaalselskabet.dk

ØVRIGE BESTYRELSE:

Ph.d. Irina Bjørnø,
tlf. 4038 4284, e-post: belbooks.dk@gmail.com

Kontorassistent Ingrid Carlsen,
e-post: ic@modersmaalselskabet.dk

Mag.art. Adam Hyllested,
e-post: adamh@modersmaalselskabet.dk

Lektor Mette Bjørnvig Kaufmann,
e-post: mbk@modersmaalselskabet.dk

Cand.mag. Gerda Thastum Leffers,
tlf. 4585 7644, e-post: gtl@modersmaalselskabet.dk

Seminarielektor Claus Tilling,
tlf. 3828 6648, e-post: ct@modersmaalselskabet.dk

Cand.mag. Ulla Susanne Weinreich,
tlf. 2386 3345, e-post: usw@modersmaalselskabet.dk

SUPPLEANTER TIL BESTYRELSEN:

Cand.mag. Lise Bostrup,
e-post: lb@modersmaalselskabet.dk

Lars Ove Sørensen,
e-post: los@modersmaalselskabet.dk

Adresseændringer bedes meddelt til sekretariatet.

MODERSMÅL-SELSKABETS SEKRETARIAT:

Pia Wind
tlf. 2028 8609, e-post: sek@modersmaalselskabet.dk

Et medie for det danske sprog

Søren Ulrik Thomsen modtog Modersmål-Prisen på Christiansborg den 16. september. Modersmål-Selskabets formand, Jørgen Christian Wind Nielsen, motiverede prisen.

AF JØRGEN CHRISTIAN WIND NIELSEN

Kære Søren Ulrik Thomsen

I vores pressemeddelelse skrev vi blandt andet:

„Søren Ulrik Thomsen er et medie for det danske sprog. Han har en særlig evne til at lade sproget passere igennem sig. Han er lydhør over for ords og udtryks alder. Han genkalder sig ældre lag i dansk, han rejser rundt med en traditionsbagage, hvor han opbevarer sin sproglige erindring. Han præsenterer os for det i nutidig form. Søren Ulrik Thomsen har en kræsenhed i sit udtryk. En kreativ kræsenhed. Han er selektiv med sit sprog. Nøgtern. Han har sproglig præcision og prægnans. En effektiv, sproglig selvkritik.“

Som dreng ville du være voksen i din drengeverden. Men ingenting forbliver uændret, heller ikke danskernes sproglige praksis. Siden *du* var barn, har vi fået den digitale kommunikation og de sociale medier. Alle udtrykker sig på skrift, sproget forandrer sig nærmest fra dag til dag. Formløshed og fravær af konventioner er almindeligt. Omhyggeligheden med sproget er blevet underordnet den hurtige kommunikation.

Længe inden de sociale medier skrev du selv, at *„Sproget er det sociale rum par excellence“*. Det er det blevet endnu mere i vore dage.

Med *din* omhu og dit talent viser du os, hvilke muligheder der er i sproget. Du er en sproglig autoritet. Du er det ikke med en løftet pegefinger. Du er det med dit eksempel. Du gør det danske sprog en tjeneste. Dermed gør du os alle en tjeneste.

Du har fokus på sproget som sprog, den sproglige materialitet. Sproget har et indhold. Men det er også noget i sig selv. Det er glosers, det er lyd, det er æstetik, det er rytme, det er grafisk form. Det er sagt, at det aldrig er lykkedes dig at skrive et dårligt digt. Selv har du sagt, at det, at et digt ikke er dårligt, ikke betyder, at det er godt. Du har dit helt eget sprog, dit *„Dyrebare, personlige sprog uden hvilket en digter ikke er en digter“*, som du udtrykker det.

Du er også digtets første læser. Ofte skal det revideres, og her er nøgternhed vigtig.

Dine digte er blevet oversat til andre sprog. Den italienske oversætter Bruno Berni har oversat og udgivet en antologi med dine tekster med titlen *„Vivo“*. Bruno Berni taler om *„det uoversættelige“*, der blandt andet kan tilskrives din formbevidsthed og bundetheden til det danske sproglige udtryk. Det er et godt eksempel på din sproglige kreativitet og samspillet mellem sprog, form og indhold.

Du oversætter også selv. Du har siden debuten med *„City Slang“* udviklet dit forfatterskab inden for genrene lyrik, essayistik og oversættelse. Din seneste samling af små prosastykker *„En hårnål klemte inde bag panelet. Noter fra eftertiden“* føjer elementer fra erindringsgenren til dit forfatterskab.

Titlen *„City Slang“* har du fra den amerikanske sangerinde, sangskriver og forfatter Patti Smith, der i sommer besøgte Danmark hele to gange. Hvis Patti Smith var til stede her i dag, tror jeg, hun ville sige, at du har *„street credit“*.

Centralt i din digtning er rytme. Du viser os, hvor rytmisk det danske sprog faktisk er. Fra barnsben er du vokset op med den danske sangskat og den danske sangtradition. Fra din ungdom har du tilsat klassisk pop, rock og punk. Gentagelsen er et rytmisk element. Du slår rytmen an med din ene hånd, når du læser op, selvom en tilhører engang har sagt til dig, at

du læser op som en revisor. *„For det, der er med digte, og med Søren Ulrik Thomsens digte i særdeleshed, er jo, at de allerede har deres egen bankende rytme og enkle musikalitet“*, kunne vi læse i Politiken forleden.

H.C. Andersen har skrevet: *„Vort danske modersmål har en farverigdom, en afveksling i udtryk, der be-*

Søren Kierkegaard skriver om „Modersmålet“ i „Stadier på Livets Vej“: *„... men også glad ved at være bunden til et modersmål, der er rigt i indre oprindelighed, når det udvider sjælen, og lyder vellystigt i øret med sin søde klang ...“*. Din digtning er rig i indre oprindelighed, dit modersmål lyder vellystigt i øret med sin søde klang.

Det visuelle, det grafiske, det formbundne er essentielt. Du vil kunne se dit digt som en figur i rummet. Du kan visualisere et digt for dit indre blik, før du skriver det. Nogle unge kursister så dit digt som et kardiogram ved at vende det på siden. Helt konkret har du arbejdet med det visuelle i fotobogen: *„Fra det fattige København. København con amore“*, og i dit gavdigt på Herman Bangs Plads i Valby.

Du skriver om levet liv, om erfaringer, der skal bearbejdes. Du lever i din egen historie, i dine erfaringer, i nutiden, men også i fremtiden. Sprogligt set lever du i tre tider, fortiden, nutiden og eftertiden. Måske hjælper du ligefrem med til at redde truede ord. Og du fører samtaler med de døde.

I vores pressemeddelelse skrev vi også: *„Søren Ulrik Thomsen evner at placere sig i tiden og har gjort det i mere end 30 år. Naturligvis skal Søren Ulrik Thomsen have Modersmål-Prisen. Og den får han nu“*. Tillykke med Modersmål-Prisen, Søren Ulrik Thomsen.

Tak til Erik Skyum-Nielsen og Marianne Ølholm for venlig og sagkyndig assistance til belysning af forfatter-skabet.

Foto: Svend Nielsen og Kaj Gøgsig.

tegner de forskellige stemninger“. Man skulle tro, at H.C. Andersen havde læst Søren Ulrik Thomsen. *„Det tætteste, vi kommer en dansk nationaldigter“*, kalder Kizaja Ulrikke Routh-Mogensen dig i Politiken.

Du har sagt, at man gennem øvelse kan blive en dygtig sprog håndværker. Men som digter skal man passe på ikke at blive for dygtig, tilføjer du. Hvad der gør dine digte til kunst, er deres nødvendighed. Man bliver bedre til et håndværk, også skrivéhåndværket, men ikke bedre til at skabe kunst. Her starter man forfra hver gang.

Referat af Søren Ulrik Thomsens tale

AF LISE BOSTRUP

Rapperen Per Vers fik hele salen med, da han underholdt i pausen mellem konferencen og prisoverrækkelsen.

Søren Ulrik Thomsen fortalte, hvordan han, da han hørte, at han var blevet tildelt Modersmål-Prisen for 2016, først havde følt sig beæret, men at denne følelse hurtigt blev fulgt af panik. For ved prisoverrækkelsen ville han skulle holde en takktale. Og den skulle handle om sproget!

Jamen, hvordan tale om noget, som er usynligt? Sproget vil altid være usynligt for den, der er i det, for at bruge sproget er som at trække vejret, men først når man forlader et sted eller en tid, bliver det synligt (eller måske rettere: hørligt), ligesom det måske først bemærkes, når det falder lidt uden for det mest gennemsnitlige, hvad det jo f.eks. gør i digtningen og i dialekter og sociolekter.

Han fortæller om sin barndom i St. Heddinge på Østsjælland, hvor han talte samme dialekt

som alle andre, men først da hans far forlod sin stilling i den lokale bank og flyttede familien til St. Kongensgade i København, blev det sjællandske med de markante stød i de korte vokaler tydeligt for ham, når han af og til besøgte sin barndomsegn. På Stevn kan man i stedet for 'nærig' sige *fornæ'ret* – et ord og en udtale, der passer særlig godt til den sjællandske mentalitet.

Og omvendt blev det københavnske meget hørligt for en elev, der lige var kommet ind med firetoget. I provinsbyen stod der stor respekt omkring de voksne, men når læreren trådte ind ad døren, kunne han på Sølvgade Skole blive mødt af elevernes råb: „Øv, er det dig, mand?“. „Ja, ja, må jeg lige have lov at være her?“, forsøgte læreren sig spagt ironisk, men kun for at

få svaret: „Ja, hvis du kan sidde stille og holde din kæft!“ Det var ikke kun sproget, men også tonen, der var anderledes i det dengang lavsociale kvarter midt i København.

En dag kom unge Thomsen ind i et antikvariat på Nørrebro, hvor den oldgamle ejer stod bag disken og underholdt sig med en anden gammel knark. Thomsen spurgte på en bestemt bog, som boghandleren fandt frem og argumenterede for var sin pris værd, selvom den var noget medtaget. Hvortil den gamle knark sagde til boghandleren: „Det er ligesom dig, du er en dejlig mand, du er bare lidt laset på omslaget.“

Søren Ulrik Thomsen tænker tilbage til Store Heddinge, hvor drukmåsen Valdemar, stod og drak i en port ved siden af banken, hvor han af og til indfandt sig og højtideligt erklærede, at: „Jeg vil gerne åbne et lån.“ „Og hvor stort hav-

de du så tænkt dig, at det skulle være, Valde?“, spurgte Thomsens far, der var ansat i banken. „Ja, han havde jo tænkt lidt på 2,75 kr., som var, hvad en flaske elefantøl dengang kostede. Så fik han det. I kraft af på charmerende vis at have byttet om på de sproglige roller, så bumsen talte kancellisprog.“

Sproget er ikke bare form. Det er også indhold, og det er ikke givet, at indholdet kommer først. Søren Ulrik fortæller om, hvordan han som lille dreng var fascineret af rim og remser, som han slet ikke forstod indholdet af. Han kunne med samme glæde sige trosbekendelsens „siddende ved Gud Fader den almægtiges højre hånd“, som den noget mere profane „På en jernbaneskinne, lå en nogen danserinde ...“.

Prismodtagerens far, der i øvrigt var til stede ved overrækkelsen sammen med Søren Ulrik

Thomsens mor, havde også sunget godnatsange for ham som ganske lille, og Søren Ulrik husker stadig sin fascination af Ingemanns aftensang *Fred hviler over Land og Bye* fra 1823:

*Fred hviler over Land og Bye,
Ei Verden lammer meer.
Fro smiler Maanen til sin Skye.
Til Stjerne Stjerne seer.*

Den lille Søren Ulrik fæstnede sig ved gentagelsen „Stjerne Stjerne“ – hvorfor to gange?, og først mange år senere kunne han forstå, at Ingemann netop ved gentagelsen talte stilheden frem.

At sproget ikke bare er en spejling af et forud givent indhold, men selv skaber ny betydning, er en helt central erfaring i alt, hvad Thomsen har skrevet om at digte. Når hans seneste digt-

samling hedder *Rystet spejl* har det at gøre med, at poesien for overhovedet at være læselig og relevant ganske vist spejler både forfatterens og læserens virkelighed, men hvis dette skriftens spejl ikke samtidig begynder at ryste af en ny betydning, som ikke fandtes før digtet, bliver det ligegyldigt. Digtet har en „merbetydning“ – en hemmelighed, også for dén, der har skrevet det.

Søren Ulrik Thomsen nævnte også, at man nok kan beherske sproget, men i lige så høj grad beherskes af det, og med henvisning til Freud talte han om, at ny betydning ofte viser sig i sprækken mellem hvad man tror, man siger, og så dét, man ’kommer til’ at sige. Og det er netop en drivkraft i digtningen at sige noget andet, end man vidste i forvejen.

Der var god stemning, da rapperen Per Vers og digteren Søren Ulrik Thomsen mødtes til Modersmål-Selskabets prisfest. Søren Ulrik Thomsen fik prisen i år, Per Vers fik den for to år siden. Foto: Nanette Quistorff.

Konference om sproget i de danske medier

Den 16. september deltog Modersmål-Selskabet i et flot arrangement i Fællessalen på Christiansborg. Arrangementet var blevet til i et samarbejde med KLF, Kirke & Medier.

AF LISE BOSTRUP

Debattens panel bestod fra venstre af: Søren Søndergaard, Naser Khader, Mette Bock, Zenia Stampe, Troels Ravn og Britt Bager.

Den første taler var kulturminister Bertel Haarder, der bl.a. fortalte om sit initiativ til at skabe en Danmarkskanon. Der er foreløbig indkommet over 1.400 forslag, og de er inddelt i forskellige kategorier, herunder kategorien dansk sprog. Under forslagene til kanonisering af det danske sprog finder man: „respekt for det danske talesprog“, „dansk som modersprog“ og et forslag om at rense det danske sprog for de mange unødvendige fremmedord, der har sneget sig ind i det. Man kan stadig nå at indsende forslag. Fristen for indsendelse er den 1. november.

Bertel Haarder nævnte også den efter hans mening nødvendige oprioritering af det tyske sprog, da tysk efter Englands udmeldelse af EU vil være det største sprog i Europa.

Marianne Rathje, der de seneste ti år har arbejdet med brugen af bandeord i det danske sprog, præsenterede resultatet af sin undersøgelse.

Hun skelner mellem bandeord og skældsord.

Bandeord kan være religiøse (for guds skyld, gudskelov, sgu, for fanden, for satan og for helvede), knyttet til sygdom (for pokker og kraftedeme) eller knyttet til „kroppens nedre funktioner“ (lort, røv, pik, pis og fuck). Bandeordene er ikke rettet mod en person.

Skældsordene er nedsættende, diskriminerende og sexistisk slang knyttet til en person (du er barnlig, din idiot, hold kæft, jeg smadrer dig og fuck af).

Samme definition på bandeord og opdeling mellem bandeord og skældsord blev anvendt af den senere taler stud. mag. Malene Ullerlund Madsen, der ligeledes kommer fra Syddansk Universitet, og der blev i konferencens løb ikke stillet spørgsmålstegn ved dette grundlag, selv om det bryder med den gængse opfattelse af, at bandeord kun handler om det religiøse, og at „pik“ og „pis“ er rædselsfulde, vulgære udtryk, men ikke bandeord, og at udtrykket „barnlig“, også selv om det bruges nedsættende og i direkte tiltale til en voksen, heller ikke er et egentligt skældsord.

Marianne Rathje og Malene Ullerlund fortalte om undersøgelsen Sproget på P3, som kaldes „en tilstandsrapport over sproget i udvalgte programmer på DR’s radiokanal P3“ (KLF, Kirke & Medier, september 2016). Rapporten blev uddelt til alle konferencens deltagere.

Rapporten tager udgangspunkt i tre programmer i DR3 for børn og unge mennesker: Lågsus, Aftenvagten og Rodeo, og undersøgelsens resultat sammenlignes med et punkt i DR’s programetik fra 2009, hvor det hedder, „at DR’s medarbejdere

Kirke- og kulturminister Bertel Haarder ønskede også sproget med i en Danmarkskanon.

som forbilleder skal undgå at anvende grove bandeord og sexistisk og diskriminerende slang“.

Undersøgelsen konkluderer, at „ingen af de tre programmer overholder de sproglige retningslinjer, når det gælder bandeord og sexistisk og diskriminerende slang“.

DR's sprogchef, Martin Kristiansen, forsvarede herefter Danmarks Radio og fortalte om en større bevidsthed om det talte sprog gennem de senere år, og han fortalte, at DR f.eks. i forbindelse med genudsendelsen af nogle ældre programmer havde klippet de værste bandeord ud i forbindelse med genudsendelser, og at de har indført kurser i korrekt sprogbrug for journalisterne nu.

I den efterfølgende politikerdebat var meningerne delte. Kort fortalt mente Søren Søndergaard (EL), at medierne skal afspejle det sprog, der reelt tales – også blandt de unge, Naser Khader (K) talte om en tendens til forræelse af sproget, hvor det f.eks. på Facebook er ganske almindeligt at svine politikere til, Mette Bock (LA) ville hellere end at udstede et forbud mod bandeord i medierne (hvordan skal man straffe overtrædelser?) tale om, at man bør fremelske en vilje til at udvikle et rigt sprog, frit for floskler og klicheer, Troels Ravn (SD) talte om et nuanceret mediesprog, der også lod dialekterne komme til orde, Britt Bager (V) talte om, at DR havde en forpligtelse til at gå imod forrælsen af

sproget, og Zenia Stampe (B) kritiserede DR for ikke at styre sin egen Facebook-side ordentligt. Hun havde selv i forlængelse af en udtalelse, som var faldet mange for brystet, måttet kontakte DR flere gange for at få dem til at slette trusler om vold mod hende og udsagn som „Hun skal aflives“.

Efter politikernes indlæg styrede tv-journalisten Kurt Strand på forbilledlig vis en debat, der nogle gange var tæt på at blive lidt ophedet. En helt gennemgående uenighed handlede om begrebet „armslængde“. Skal politikere gå ind og blande sig i den konkrete sprogbrug i DR's programmer og f.eks. straffe journalister, der bander, eller skal de nøjes med at udstikke generelle retningslinjer? Flertallet af politikerne tenderede mod det sidste synspunkt. Adskillige af deltagere udtrykte ønsker om direkte indblanding.

Ordstyrer Kurt Strand gav ordet til sidste års Modersmål-Pris-vinder Julie Fabricius.

På tv går det også galt for DR: Helt modsat egne programetiske regler blev der i „Panisk påske“ i DR Ultra brugt ni gange flere bandeord, end danskerne bruger bandeord generelt. I programmet „Pendlerkids“ på samme tv-kanal optræder bandeord syv gange hyppigere end i den virkelige verden. Det er dybt bekymrende, at vores børn og unge bliver vænnet til et plat og groft sprogbrug gennem vores licensbetalte midler.

Mikael Arendt Larsen, generalsekretær for KLF, Kirke & Medier i Frederiksborg Amts Avis den 15. september 2016.

Når det kommer til sprog, så kan vi ikke nøjes med at forholde os til vores eget sprog. Det er Danmark ganske enkelt for lille til. Vi har et fællesskab med de andre skandinaviske lande, som ikke alene gør vores sprogområde større. Det gør os også til en del af et større kulturelt fællesskab. Og vi er afhængige af at kende til andre fremmedsprog, hvis vi vil gøre os gældende som handelsnation og som international samarbejdspartner.

Kirke- og kulturminister Bertel Haarder på mediekonferencen den 16. sept. 2016.

Talemåder som sprogets krydderi

AF HENRIK MUNCK

Sætte sit lys under en *skæppe* – Skomager, bliv ved din *læst* – Tærskelanghalm – Slå til skaglerne. Mange af dagligdagens talemåder rummer ord, hvis betydning er ukendte for en nutidsdansker. Det er forklaringen på, at gamle talemåder kan optræde i nye overraskende former som fx

Jorden er af *lava* – Mor og datter er som *kop og kande* – Han fik det glatte *lagen*. Forskningschef *Michael Ejstrup*, der holdt foredrag om dialekter forud for forårets generalforsamling, har sammen med sin kollega fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole *Anders Elsig* skrevet en bog om de faste vendingers forandring med titlen *Hvad tiden er fuld af, flyder munden over med*.

Hvis nye ordsammensætninger giver mening, kan de finde fast plads i sproget. Fx oplevede studerende ved Journalisthøjskolen det ikke fejlagtigt, da de ved eksamen blev stillet overfor ændrede faste vendinger som *Kommer tid, kommer penge* eller *Slå ikke større brød op, end du kan spise*. Forfatterne har primært skrevet deres bog til brug for studerende og undervisere ved journalist- og sproguddannelserne for at skabe større bevidsthed om talemådernes funktion og betydning. De håber dog, at den også kan være til glæde for interesserede i det danske tungemåls spidsfindigheder, hvilket denne anmeldelse kun kan bekræfte i form af en varm anbefaling.

Bogen er præget af sit formål som lærebog i form af definitionsfyldte afsnit og et afsluttende afsnit med refleksions- og aktivitetsopgaver. Samtidig er den dog gjort alment underholdende gennem sine mange praktiske eksempler, ligesom 31 af dens 128 sider rummer helsides tegne illustrationer ved Mikkell Maltesen. Talemåder er et overbegreb, der spænder over ordsprog, aforismer, bevingede ord, fraser og klicheer. Bogen rummer så mange betragtninger omkring sproglige udviklinger, at den vil være velegnet som grundbog for samtalegrupper. Eksempelvis indeholder bogens kapitel 2 en spændende historisk og analytisk gennemgang af ordsprog.

I litteraturlisten ses Aage Hansens samlinger af dels *Peder Syvs danske Ordsprog* (1944), dels *Peter Låles Gammeldanske ordsprog* (1966), men man kan savne en henvisning til *Allan Røders Danske talemåder* (Gads Forlag 1998), som tæller over 5.000 danske talemåder.

Modersmål-Selskabet citeret

Modersmål-Selskabet er citeret i bogen for at have bemærket, at man nu i stedet for skyklapper kan *gå med skyskrabere for øjnene*, og senere nævnes, at Selskabet i 2014 hædrede rapperen *Per Vers* med Modersmål-Prisen for hans evner som ordjonglør. Som eksempel på hans evne til at lege med talemåder og samtidig producere stor sprogkunst gengives sidste vers af nummeret *Find mig her* ved lanceringen af public service-kanalen Radio24syv, hvor han summede over begrebet danskhed.

Talemåder bidrager som krydderi til at gøre sproget levende og kreativt. Bogen slutter med en kraftig opfordring til alle sprogbrugere om at bruge de faste vendinger frit og frækt. Forfatterne minder om, at dansk altid har taget imod nyt udefra uden at tage skade, og hvis man pedantisk hænger fast i bestemte skrift- og taleformer, ender sproget som ordmuseum for de få udvalgte.

De betegner sprogforandring som et gode, der optimerer sproget til aktivt brug, og de slutter bogen med ordene: Håndtér de faste vendinger med omtanke, men benyt dem frit! – Modersmål-Selskabet viste selv vejen, da man som slogan valgte *Vild med dansk!*

Michael Kjør Ejstrup og Anders Elsig: *Hvad tiden er fuld af, flyder munden over med*. Faste vendinger i forandring. 128 sider. 225 kr. Hans Reitzels Forlag 2015.

Ældre nydansk

AF GEORG SØNDERGAARD

I løbet af 1600-tallet udvikledes det dansk som viste sig at være så formålstjenligt og hensigtsmæssigt at det blev basis for den kultur der skulle give det liv og som det skulle videreformidle til det vi kender i dag. I det følgende vil vi se på en række af de mest karakteristiske træk ved den tids sprog således som vi kender det fra skrevne og trykte tekster. Fremstillingen er baseret på sproghistorikeren Verner Dahlerups fremstilling i Salmonsens Konversationsleksikon i den store artikel om „Danmark“.

Den mest påfaldende forskel mellem dengang og nu finder vi på retskrivningens område. Det blev næsten en modesag at dynte så mange bogstaver sammen som muligt; moden kom fra Tyskland, hvor den skal være indført af skrivere, der fik betaling i forhold til det dokumentets størrelse, som de skrev. Især i slutningen af 1500-tallet finder man en urimelig brug af overflødige bogstaver, f. eks. *thiill* (til), *koddt* (kaad), *wlldt* (uld), *huiss* (Hus), *ind thember mandtt* (en Tømmermand), *szynndt* (Sind).

Lidt bedre er stavemåden i dokumenter fra 1600-tallet, som det ses f.eks. i dette brev fra Christian IV til Ellen Marsvin:

„Keere Ellen, Ieg glemde vdi myn siiste Skriffelse at skriffue dig till, ephterdi den datter, kyrsten nu fyck, med ded første endeligens skall kristniss och dertill bediss fadder, Och ieg inted mig errindrer, huem tilforn fadder uerrid haf-fuer, Så skaldtu mig med ded første laade uyd, huem man kan bede, huorpa syden barsselid skall ordniss. Befalendis dig hermed gud y him-melen. Aff krempe den 11 Septem: Anno 1629.
Christian“

Efterhånden opgav man dog denne stærke sammenhobning af bogstaver; men helt hen i slutningen af perioden kan man finde eksempler på denne normløshed på retskrivningens område.

Helt anderledes var det med stavemåden i de trykte bøger. Ikke kun af hensyn til tydelighed, men også af økonomiske grunde måtte trykkerne, der desuden

ofte var forlæggere, stå som modstandere af skriversnes „retskrivning“. Ganske vist bruges langt ned i tiden mange overflødige bogstaver, som i *haffue*, *offte* osv., men i det hele er retskrivningen i de trykte bøger meget bedre end i håndskrifterne.

En tydelig forskel mellem retskrivningen i de skrevne og de trykte kilder er, at de fleste håndskrevne værker bruger små begyndelsesbogstaver i alle ord (ofte endda i navne), mens man allerede i reformationstiden begynder i trykte bøger at betegne substantiver ved store bogstaver. Dog er der kun ringe konsekvens på dette område.

Sproghistorikerne gør opmærksom på den rolle, som dialekterne den gang spillede. Litteratursproget fik efterhånden et – i forhold til de foregående århundreder – mere ensartet præg, men det varede meget længe før det fik nogen synderlig indflydelse på talesproget, og selv mod slutningen af 1600-tallet har sikkert de allerfleste talt dialekt. Af gode grunde foreligger der dog ingen sikker dokumentation på dette forhold. De tidligste danske dialekttekster er fra sidste halvdel af 1800-tallet. Fra slutningen af 1600-tallet kendes dog udtalelser som denne om at folk fra provinserne „*tracte effter Kiøbenhaffn, hvor Sæderne oc Sprocket er ypperligst*.“ Her antydes den intolerance over for dialekterne som senere bliver så karakteristisk i Danmark.

Sit hovedpræg får sproget 1550 – 1700 dog ved de fremmedord, som optoges. Ikke alene blev man ved at optage plattyske ord, men side om side med dem optrådte nu også, især i 1600-tallet, mængder af højtyske låneord. Som eksempler på den slags nyere lån kan nævnes mange ord med forstavelserne *ge-* (*en Gesandter*, *gewehr*, *ungefehr*, *geling*, *Gespenster*, *tilgenegen*, *Geseel*, *Gefalle* [Behag], *gemeen* [almindelig], *gesvindig* osv.), og *er-* (*erfare*, [tidligere *forfare*], *erhverve* [tidligere *forhverve*], *erklære*, *erachte*, *errindre*, *erlange* osv.), dernæst også mange andre ord, *undersked* (Forskel), *underskedtlig* *persohner*, *emphange*, *effen* (just), *irre*, *ziirlig*, *plutzligen*, *grysse* (hilse), *dessen* (*Staden med dessen Indbyggere*) osv. Hvor mættet med tyske ord og vendinger sproget kunne være

selv hos rent danske mænd, kan ses af, at sprogmanden Arild Huitfeldt f.eks. kan skrive: vdi *Offene* marck; *gemeine* adels folck; en *enge* Steenvey; *dagleystung* (Underhandling); *Freuel* oc Moduillie; hand *erbød* sig rede; vdi *Skermytzens anfang*; hand kom *under* (mellem) drengene; dette *fortol-metsket* (oversat) paa Danske, er saa meget osv. – De fleste af disse nyere tyske låneord har dog, i modsætning til låneordene fra 1300- og 1400-tallet, ikke fået blivende plads i sproget, ja de er til dels senere opgivet; kun en mindre del af de højtyske ord, f.eks. *Gartner*, *Glans*, *hurtig*, *Klods*, *Krebs*, *Kugle*, *kæk*, *Luft*, *munter*, *offentlig*, *Sminke*, *tapper*, *træffe*, opfattes nu som så danske at man slet ikke tænker på at det oprindeligt er fremmedord.

Noget lignende gælder de franske fremmedord, som man optog især i sidste halvdel af 1600-tallet, (Ord som *Complimenter*, *Charge*, *Malice*, *Bagage*, *Humeur*, *Balcon*, *Armee*, *Officer*, *obligere*, *avancere* osv.); heller ikke disse fik solidt fodfæste i sproget, men anvendtes mest i finere kredse.

Selvfølgelig brugtes gennem hele perioden mange latinske ord, især „lærde“ ord som *Monument*, *Antiquitet*, *Autor* og lignende. En besynderlig tendens til at sammenstille enstydige ord af nordisk og fremmed oprindelse blev ved optagelsen af de nyere låneord næsten sat i system. Man fik nu ikke alene *Mandat* oc *Befalning*, *frelse* oc *conservere*, *indbyde* og *invitere*, men også *secundere*, *hjelpe* og *undsette* osv., altså en udtryksmåde, fuldstændig som vi kender det fra Else Skolemesters hos Holberg.

Sproget havde således ved år 1700 omtrent samme form som nu både med hensyn til det grammatikalske

At vi i dag kan komme tæt på Christian IV som menneske og hersker, skyldes ikke mindst de ca. 3.000 bevarede breve (altså breve som kongen personligt har skrevet – i modsætning til alt det der knyttede sig til hans regeringsførelse). Disse personlige breve er udgivet separat.

og til arten af ordforrådet. Hvad der manglede, var at hæve det til at blive et virkeligt kultursprog, hvor man ikke behøvede at give „en ganske Mening paa Latine“ for lettere at blive forstået. Løsningen af denne opgave blev udført i den følgende tid – først og fremmest af Holberg.

Billede: portræt (litografi) af Christian d. 4.

Wikipedia

Emanuel-van- Meteren-Historien-der-Nederlanden.

Smørrebrød – at tale dansk

AF UDO FRANK KÜRSCHNER

Det her, som jeg gerne vil berette om, har faktisk ikke noget med den verdenskendte danske frokostklassiker at gøre, men når ordet glider over dine læber, og når du lukker øjnene, bliver dine smagsløg aktiveret, og du tænker, det er dansk, det er dejligt, både som frokost og sprog! For udlændinge er ordet først og fremmest en tungebrækker – ligesom *Rødgrød med fløde*! En tungebrækker var det også for mig i begyndelsen. Med yderligere få ord som *Jeg er sulten* og *Jeg elsker dig* i bagagen besluttede jeg mig for i sidste århundredes 60'ere at flytte til Danmark. Det var godt at vide, hvad ordene betød, men de var næppe tilstrækkelige til at overleve i en fremmed verden.

Men alligevel accepterede jeg udfordringen og styrede mig ud i eventyret! Jeg blev ansat i et lille kendt dansk foretagende, som søgte en tysktalende korrespondent til deres eksportafdeling. Da jeg lige havde afsluttet min uddannelse samt absolveret sprogstudier i England og Spanien, var dette firma absolut det bedste springbræt for et længere ophold i Danmark.

Dorte og Bodil, Ole og Per var navnene på nogle af mine kolleger, der støttede mig i mit daglige arbejde, som selvfølgelig krævede, at ordresedlerne til fabriksafdelingen (også i Tyskland har man besvær med denne slags uudtalelige ordkreationer) blev udfyldt på dansk. En tid lang gik det godt, fordi min søde kollega Dorte hjalp mig med at oversætte teksterne, men – der er altid et „men“ – en skønne dag var det slut med bekvemmeligheden for mig, da Dorte løftede øjenbrynene, hævede stemmen og sagde til mig: Hør nu, Kürschner, fra og med i dag taler jeg kun dansk til dig! Som sagt så gjort!

Det skal tilføjes, at der i mellemtiden var gået mere end et år i landet, hvor jeg havde meldt mig til et sprogkursus på Folkeuniversitetet for ikke kun at lære grammatikken, men også tilegne mig de grundlæggende ejendommeligheder, som man kunne blive konfronteret med i det danske sprog. Ved at lytte til folk, hvad de siger og hvordan, ved at læse aviser – til at begynde med kun overskrifter og reklamebudskaber (Hvem af de ældre husker da ikke: *Ekstra-Bladet – tør, hvor andre tier?*) – og sidst, men ikke mindst,

ved at føre personlige samtaler med min veninde, det er de tre søjler, der har hjulpet mig til at opnå et aktivt ordforråd og en værdifuld praktisk færdighed i sproget og dermed også et middel, der gav adgang til alle emner i den danske verden.

Uden at jeg vil prale, har dansk sådan set været det eneste fremmedsprog, som i mere end otte år har ledsaget mig som „modersmål“, der åbnede døren til det danske liv for mig, et medium, som jeg savner, når jeg ikke opholder mig i landet; som jeg er lykkelig ved at høre, skrive, læse; som hjælper mig til at forstå norske og svenske tekster!

Siden jeg flyttede tilbage til mit hjemland, har jeg gjort nye bekendtskaber på det litterære område, som fører til, at jeg rejser til København en gang om året, også takket være min fritidsbeskæftigelse med *Den store Bastian* (af tysk oprindelse: Der Struwwelpeter) og dens verdensomspændende oversættelser. Kontakter til to kendte danske forfattere, nemlig (den i mellemtiden afdøde) *Bergit Forchhammer* og *Vibeke Stybe* gør og gjorde det muligt at dyrke sproget og holde det nogenlunde ved lige. *Vibeke Stybes* hjem, hvor vi hyggede ved rosinboller og en kop kaffe i hjørnet af stuen, er kontaktstedet, hvor der selvfølgelig kun bliver snakket dansk, og har været det 14 år i træk.

Der er meget mere at berette om selve sproget og dagliglivets ting, der ikke kunne klares uden dette sprog; for kun at nævne få: diskussionen med fremmedpolitiet om at få opholds- og arbejdstilladelse (*Hvad er det for noget?* er der sikkert mange, der vil spørge), striden med skattevæsenet om at få skattepenge tilbage osv.

Tiden har forandret sig, sproget ligeledes, men markante erindringer står fast, og ... mere plads stod ikke til rådighed!

Udo Frank Kürschner er, født i Leer (Ostfriesland), Nordtyskland og bor i nærheden af Kassel. Har som bibøj været aftenskolelærer i dansk og engelsk i 12 år. Er medlem af Verein Deutsche Sprache og Modersmål-Selskabet.

Taler vi mindre pænt i dag - eller udtrykker vi os bare anderledes?

Martin Frøsig, 2016

Michael Ejstrup

Hvad tiden er fuld af, flyder munden over med og Vælg dit sprog - tal ordentligt (Hans Reitzels forlag, 2015 og 2016)

Susanne Staun

Fuck (.) en lækker røv og Kort og cool (Gyldendal 2015 og 2016)

Henrik Lorentzen

redaktør ved *Den Danske Ordbog*,
Det Danske Sprog – og Litteraturselskab

Moderation ved Lise Bostrup

BellaScenen på BogForum, fredag den 11. november kl. 14.30

Arrangeret af Modersmål-Selskabet

Stand C2-043 www.ModersmaalSelskabet.dk

Finurligheder i modersmålet

AF JØRGEN CHR. WIND NIELSEN

Ingvar Glad er glad for sprog. Og det er udgangspunktet for hans to udgivelser om det danske sprog. I 2014 fik vi „Undervejs – Kulturens aftryk i sproget“ forklarer hvorfor vi egentlig siger som vi gør“, som blev omtalt i Sprog & Samfund nr. 4/2014, side 7. Nu har den sproglade tidligere seminarielektor i dansk og retorik på Skive Seminarium skrevet endnu en bog, hvor han endnu engang dykker ned i afkrogene og finurlighederne i vores danske modersmål. Den har fået titlen „Det levende sprog – lystsejladser i det danske sprog“. „I min nye bog handler det om sproget som en lyst. Der er jo mange andre veje at færdes på, også i sproget, end de regelrette, skinnelagte spor. Veje,

der lægger mindre vægt på, hvor vi vil hen, end på hvordan vi kommer derhen, og der er et væld af muligheder for at give sig personligt til kende i det, man siger og skriver“, siger Ingvar Glad, som via en lang række temaer som for eksempel bogstavrim, farvesymbolik i sproget, stednavne og danske låneord i engelsk opildner glæden ved sprog for både sprognorder og alle, der bare har en flig af interesse for sprog som vores vigtigste meddelelsesmiddel.

Ingvar Glad: Det levende sprog – lystsejladser i det danske sprog. 272 sider. 199 kr. Skriveforlaget.

Invitation til årbogsmøde

Modersmål-Selskabet præsenterer sin årbog for 2016. Temaet er

(B)ordets glæder

14 forfattere skriver om kulinariske oplevelser i køkkenet, litteraturen og den daglige samtale.

Arrangementet finder sted:

Mandag den 28. november kl. 17-19

på Københavns Rådhus i den gamle hovedkasse

Årets bidragydere er Johs. Nørregaard Frandsen, Grethe Rostbøll, Niels Birger Wamberg, Anne Hjernø, Ulla Høst, Hanne Holm, Martin Marchman Andersen, Mogens Lykketoft, Caroline Nyvang, Anders Kjærsg, Elisabeth Sinding, Irina Bjørnø, Ole G. Mouritsen og Klavs Styrbæk Mouritsen.

Traditionen tro er forfatterne inviteret med til mødet for at uddybe og debattere deres bidrag.

I pauserne vil vi høre sange af bl.a. Emil Aarestrup og Jeppe Aakjær fremført af sangeren og komponisten Peter Abrahamsen på guitar.

Der vil blive serveret et glas vin og kage.
Det er gratis at deltage, og alle er velkomne.
Tilmelding ikke nødvendig.

Indgang Bag rådhuset (mellem Rådhuset og Brandstationen) og henvendelse i vagten. Hvis der opstår problemer, kan du ringe til Lars Ove Sørensen tlf. 41293512. Læs mere på www.modersmaalselskabet.dk

Modersmål-Selskabets stand

C2-043 på BogForum i Bella Center 2016

Kom og besøg vores stand fra fredag til søndag den 11.-13. november. Her modtager vi med glæde tilmeldinger af nye medlemmer. Du får 50 kr. for tilmelding på bogmessen! Og du får nogle knaldgode tilbud på vores bøger. Køb årets nye årbog „(B)ordets glæder“ til messetilbud 80 kr. Allan Karkers „Dansk i tusind år“ er genoptrykt. Messetilbud 100 kr. Tidligere års årbøger sælges meget billigt. Lad det være inspiration til julegaver og mandelgaver. Du kan blive lykkelig ejer af vores flotte bogmærke „Vild med dansk“.

Deltag i timekonkurrencen – 2 vindere hver time. Modtag information om medlemskab samt kommende arrangementer. Desuden har vi en debat på Bellascenen kl. 14.30 om, hvordan vi taler med hinanden. Se annonce side 15.

AFSENDER
MODERSMÅL-SELKABET
Wind
Mylius Erichsens Allé 27
2900 Hellerup

Returernes ved varig adresseændring

B